PROEVE VAN BOEGINEESCHE GESCHIEDSCHRIJVING.

DOOR

R. A. KERN.

De Oost-Indische Compagnie in haar nadagen had het lijdelijk moeten aanzien dat de bondgenooten die Speelman in het Bonggaaisch tractaat bijeengebracht had zich minder en minder van haar aantrokken. De Engelschen hebben tijdens het tusschenbestuur het geschokt gezag met wapengeweld trachten te herstellen, zonder veel succes. Toen zich het vooruitzicht afteekende dat de koloniën aan Nederland zouden worden teruggegeven, verviel voor hen elke reden tot krachtiger ingrijpen. In 1816 namen Nederlandsche commissarissen Makassar en onderhoorigheden over, hun viel nu de taak toe de vorsten binnen de grenzen van hun gebied en van hun bevoegdheden terug te brengen. De onderhandelingen vlotten niet, 't liet zich aanzien dat langs vreedzamen weg geen afdoende resultaten te bereiken zouden zijn. Ten slotte zijn in de jaren 1824 en 1825 expedities noodig geweest die het Nederlandsche gezag, zij het onvolledig, herstelden.

't Zijn deze gebeurtenissen der jaren 1824 en 1825 welke het onderwerp van een Boegineesch gedicht uitmaken, waarvan hierbeneden een en ander zal worden medegedeeld. De feiten zijn in het kort deze: In Februari 1824 wordt *Tobias* als commissaris naar Makassar gezonden om poolshoogte te nemen en besprekingen te voeren met vorsten en hoofden en hen zoo mogelijk langs vreedzamen weg te bewegen tot een hernieuwd en gewijzigd Bonggaaisch tractaat toe te treden. De Gouverneur-Generaal zou enkele maanden later in persoon naar Makassar komen om in een groote vergadering met de vorsten het tractaat te vernieuwen. De besprekingen waren vruchteloos en nog tijdens het aanwezen van G.G. *Van der Capellen* te Makassar had een expeditie naar *Tanette* en *Soeppa* op de Westkust plaats: *Tanette* werd vermeersterd, in *Soeppa* stiet men het hoofd.

Een nieuwe expeditie werd nu noodig, zij werd onder het bevel

van generaal-majoor *Van Geen* gesteld en ageerde in 1825 eerst in *Bone*, daarna in *Soeppa*. In *Bone* werden een paar kustplaatsen verbrand, maar er werd geen contact met de vorsten verkregen. 't Werd aan het nageslacht overgelaten afdoender maatregelen te nemen. In *Soeppa* had men ditmaal een gemakkelijk en volslagen succes. De expeditie-Van Geen keerde naar Java terug.

Verschillende schrijvers hebben zich met dit onderdeel van Selebes' geschiedenis beziggehouden. De zending-*Tobias*, het bezoek van *Van der Capellen* aan Makassar, de eerste expeditie naar *Tanette* en *Soeppa* worden behandeld door *E. Francis*, een bestuursambtenaar, die aan *Tobias* was toegevoegd¹⁾; *J. Olivier* die den Gouverneur-Generaal op zijn reis naar de Molukken vergezelde, vertelt van het verblijf te Makassar en de verdere gebeurtenissen van 1824²⁾; het verloop der expedities van 1824 en 1825, uit krijgskundig oogpunt beschouwd, wordt beschreven door *J. C. van Rijnveld*, hij behandelt ook het bezoek van den Gouverneur-Generaal³⁾. Een kort overzicht geeft *N. G. van Kampen*⁴⁾, *Van Rijnveld* maakt gebruik van eenige bijzonderheden, voorkomende in een werk van den zee-officier *D. H. Kolff*⁵⁾, die bij de eerste expeditie naar *Tanette* en *Soeppa* ooggetuige was.

En baron *F. Lahure*, Belgisch generaal, die zich in een veel later verschenen boek vermeit in jeugdherinneringen toen hij als opperwachtmeester de expeditie van 1825 meemaakte. Hij beschrijft vooral de exploten van zijn geliefd wapen. De politieke geschiedenis is niet nauwkeurig, maar zijn boek bevat interessante bijzonderheden, zoo dat *Van Geen* op verzoek van den vorst van *Gowa*, die een oude rekening met *Bone* te vereffenen had, niet alleen de moskee maar ook de vorstengraven van *Bone* in de lucht heeft laten vliegen⁶⁾. Hij geeft ook een zeer nauwkeurig verslag van de na-expeditie naar *Tanette*

¹⁾ *E. Francis*, Herinneringen uit den levensloop van een Indisch ambtenaar I, 123 v.v., II 1 v.v. — Batavia 1856.

²⁾ *J. Olivier*, Reizen in den Molukschen Archipel, naar Makassar, enz. II 64 v.v. — Amsterdam 1837.

³⁾ *J. C. van Rijnveld*, Veldtogt der Nederlanders op het eiland Celebes in de jaren 1824 en 1825. — Breda 1840.

⁴⁾ *N. G. van Kampen*, Geschiedenis der Nederlanders buiten Europa III 615 v.v. — Haarlem 1832. Hij kon gebruik maken van het dagverhaal van *C. van Angelbeek*, reizende in het gevolg van den Gouverneur-Generaal.

⁵⁾ *D. H. Kolff Jr.*, Reis door den Zuidelijk-Molukschen Archipel — Amsterdam 1828.

⁶⁾ Vgl. *van Rijnveld* o.c., p. 265.

die reeds in 1826 noodig bleek. De verdreven vorst van *Tanette* had zich weer eens van den troon meester gemaakt. Er is toen nog vinnig gestreden moeten worden om de hoofdplaats te veroveren. *Lahure* heeft hierin een belangrijk aandeel genomen ¹⁾. *Van Rijnveld*, die hoog opgeeft van den door de expeditie van 1824 en 1825 gewekten indruk, alsof het Nederlandsch gezag volkomen ware hersteld — in werkelijkheid ontbrak daaraan in de inheemsche staten zoowat alles en in Gouvernementsgebied zeer veel — had niet mogen verzuimen de expeditie naar *Tanette* in 1826 te vermelden.

Bizonderheden over *Tanette* zijn nog te vinden in: Geschiedenis van *Tanette*, Boegineesche tekst, zonder vertaling, ed. *Niemann*, 's-Gravenhage 1883.

Een samenvattend overzicht der gebeurtenissen is te vinden in het Tijdschrift van Nederlandsch-Indië 1854 dl. II blz. 174 v.v. Een aanvulling hierop werd geleverd door Jhr. H. de Stuers onder den titel: „De expeditie tegen *Tanette* en *Soepa* in 1824” (door hem geleid), in het zelfde tijdschrift, jrg. 1854 dl. II blz. 373 v.v., terwijl in verschillende tijdschriften nog kleinere bijdragen werden geleverd.

De Boegineesche *tolo*, die wij reeds even noemden, beperkt zich tot de gebeurtenissen van 1824 en 1825. Een *tolo* is een gedicht bestaande uit voeten van 8 lettergrepen met den klemtoon op de voorlaatste lettergreep, een vorm bijzonder geliefd voor heldendichten. Romantische en erotische stof worden echter ook wel in *tolo*-vorm gegoten. De lengte is onbepaald, overgang tot een nieuw onderwerp wordt met enkele woorden aangegeven. Tot het genre behoort het gebruik van dichterlijke uitdrukkingen en stoute beelden die men niet altijd volgen kan. Overigens is de taal niet ingewikkeld.

Matthes heeft een tweetal *tolo*'s in tekst, vertaling en aantekeningen uitgegeven, de eene handelt over *Daeng Kalëbbu*, een prins van *Mariyo*, die als roofridder de rust in de Noorderdistrikten een tijdlang verstoorde tot hij in 1855 sneuvelde, de andere beschrijft den *Bone*'schen veldtocht van 1859 ²⁾.

Deze *tolo* is ouder. Zij werd, blijkens den kolophon, geschreven in 1842 door *Ali Abdoelwahab La Ma'totorang Daeng Mamangung*,

¹⁾ Le Général Baron *F. Lahure*, Les Indes Orientales néerlandaises. L'île des Célèbes. Souvenirs. — Brussel-Rotterdam 1880.

²⁾ *Tolona Daeng Kalëbbu*, Makassar 1858, geschreven door *Daeng Menang* (cf. Verzameling van berigten betreffende de Bijbelverspreiding XCVI—XCIX p. 24); het heldendicht op de expeditie der Hollanders tegen *Bone* in den jare 1859 is zonder titel verschenen, Makassar 1862, schrijver is *Daeng ri Adja*.

zoon van den vorst van *Mariyo* en een kleinzoon van den vorst van *Luwu'*, als aandenken voor ds. *Toewater*, destijds predikant te Makassar, den eersten die het Makassaarsch en het Boegineesch wetenschappelijk beoefend heeft. Zijn vertrek van Makassar en spoedig gevolgde dood hebben belet dat zijn studie vruchten heeft gedragen.

Het geschrift berust thans in de Universiteitsbibliotheek te Leiden, waar het deel uitmaakt van de door Matthes bijeengebrachte verzameling Makassaarsche en Boegineesche handschriften, thans aan het Nederlandsch Bijbelgenootschap behorende, als no. 176. Het is klein maar duidelijk geschreven, 48 blz. folio, de schrijver heeft er hier en daar een interlineaire Maleische vertaling aan toegevoegd, er zijn ook enkele aantekeningen van *Matthes* in te vinden.

Het gedicht vangt aldus aan:

„De hoogstgeplaatste vorst van Java, het hooggeplaatste hoofd van „Batavia, de parel van *Djakëtra*, de heer *Van der Capellen*¹⁾, de „(gouverneur) generaal die geplaatst was om het vermaarde land te „regeeren, daar, in *Soendakalapa*, het land, waarvan de mare alom „bekend is, hij die allen in de landen beneden den wind, toebehoorende „aan het Nederlandsche Gouvernement, tot zich op doet zien, sprak, „antwoordende, hij, onze Heer Excellentie, tot een hellebaardier, hem „met een boodschap belastende: „Ga schielijk naar den Generaal- „„Majoor die de soldaten onder zijn bevelen heeft, den voorvechter „„en voorman in den oorlog van den koning van Nederland, den „„heer Generaal *Van Geen*²⁾, (en zeg hem) dat hij spoedig her- „„waarts kome; te zeven ure moet hij hier zijn om met mij te „„beraadslagen en met mij te spreken over het voeren van strijd met „„schilden”.

„Snel liep de als bode gezondene hellebaardier naar *Goeloeng* „*Sari*³⁾, hij trad het paleis van den heer generaal *Van Geen* vlug „binnen, hij kwam tot hem toen hij juist op een stoel gezeten was. „De bode-hellebaardier nam zijn hoofddeksel af en zeide, eerbiedig „de sëm bah makende⁴⁾: „Mijn Heere, het hoogstgeplaatste hoofd „„van Batavia, de heer *Van der Capellen*, laat u komen; gij moet, „„met spoed, om zeven ure hem gaan bezoeken om u tesamen neer „„te zetten ter beraadslaging en om te spreken over het voeren van

¹⁾ Boeg. *Pandarë'kapella*.

²⁾ Boeg. *Pang heng*.

³⁾ 1. *Goenoeng Sari*, wijk van Batavia.

⁴⁾ Wordt ook van Europeanen gezegd.

„„strijd met schilden”. — Des Generaals-Majoors kloek gemoed „popelde toen hem van strijd met schilden gesproken werd. Snel „stond hij op en ging heen om zich in passende kleeding te steken; „hij deed zijn monteering en uniformjas met kwasten aan, gordde „zijn sabel met gouden gevest om, spelde zijn ridderorden op de „linkerborst en zette zijn pet met pluim van *bepadja*¹⁾veeren op. „Hij verliet zijn woning, zette zich in een door 4 paarden getrokken „vergulde koets en ging met een gevolg van fraai uitgedoste huzaren „rechtstreeks naar de plaats waar het paleis waarin de heer Excel- „lentie zetelde, verrees in het land *Bogor*. De schildwacht ontwaarde „hem en riep met tot het uitspansel doordringende stem, een geraas „makende als van den donder: „Halt!”²⁾ Daar kwam snel de „officier-commandant naar het rijtuig waarin de Generaal-Majoor „gezet en was, toelopen; hij trok zijn sabel, scherp als een hane- „spoor³⁾, uit de scheede, liet de soldaten in het gelid staan, de „geweren als boomen zonder blad op een rij, er werd een roffel „geslagen en vervolgens mocht het rijtuig waarin (de Generaal- „Majoor) gezeten was, langs de soldaten voortrollen terwijl de „officier van dienst met den sabel salueerde, de Generaal-Majoor „nam zijn hoofddeksel af. Het rijtuig waarin hij gezeten was, ging „door tot vóór het paleis. Hij stapte uit. De parel van *Djakëtra* stond „van zijn stoel op. Zij namen om elkaar beleefdheid te betuigen de „hoeden voor elkaar af, gaven elkaar de hand, bogen de plaatsen door „de geurige *rasamala*-olie gedrenkt (d.w.z. hun hoofden). (De „Gouverneur-Generaal) liet (den Generaal-Majoor) op een vergulde „stoel plaats nemen. Er werd jenever geschonken in glaasjes met „voet, op een zilveren schenklad geplaatst. Fluks grepen zij de „glaasjes, bogen de hoofden en zeiden: „Gezondheid!”⁴⁾ Daarna „goten zij de hartversterking in hun keel.

„De schrik van het land *Soenda kalapa*, de heer *Van der Capellen*, „zeide: „Er is een bericht tot mij gekomen, een mededeeling heeft „„mijn zetel bereikt, er is namelijk een brief van den Gouverneur „„van Makassar ontvangen, behelzende dat de zeven vorsten welke „„het geëerde land *Bone* ondersteunen⁵⁾, besloten hebben en te

¹⁾ Een klein vogeltje.

²⁾ Er staat, hier en verder: *Rausu'*, Duitsch *heraus*.

³⁾ Nl. een kunstmatige spoor, een scherp mesje zooals men een vechthaan vóór den kamp aan de pooten bindt.

⁴⁾ Eigenlijk staat er „salama'” — heil.

⁵⁾ De zg. *arung pitu* die onder den vorst den rijksraad (*adè*) of het bestuur van *Bone* vormen.

„rade zijn gegaan de *bila-bila* rond te zenden, zij willen (met de „opgeroepen) beraadslagen en met hen besluiten den strijd met „schilden tegen den Gouverneur van *Djampang* aan te „binden” ¹⁾.

„De Generaal *Van Geen*, generaal-majoor, zeide tot den parel van „Batavia: „Wat is uw voornemen, gevreesde vorst van Java? Wilt „gij dat de kemphanen die men dagelijks met veel rumoer laat „vechten (= soldaten) goed worden uitgerust en dat ik zeil naar „het Boegineesche land om daar in *Bone* een feest met schilden „in te richten?”

„De parel van *Djakëtra* antwoordde: „Laat het wel gebeuren dat „de vechthanen gewreven worden, dat de hanen op wie ik mijn „vertrouwen gesteld heb, dagelijks goed verzorgd worden ²⁾, doch „ik zal eerst den heer *Tobias* als groot-commissaris opdracht geven „met den heer *Altheer*, 1e secretaris en *Francis* naar het Oosten, „naar het land waar de zon opkomt, naar het eiland *Selebes* te „zeilen ³⁾, naar *Makassar* om allen vorsten het verbond van *Bungae* ⁴⁾ „dat zij met admiraal *Speelman* en de *Kompaniya* gesloten hebben, „in herinnering te brengen. Voorzeker zijn zij in de war, zij zijn de „5 punten ⁵⁾ vergeten en herinneren zich die niet meer. Eerst daarna „zal ik aan brikken en andere schepen, aan duizenden soldaten en „honderden huzaren, aan strijders van allerlei slag order geven te „vertrekken”. — De Generaal-Majoor der soldaten zeide: „Dat „is goed”.

Aantee- kening Hier deelt de auteur iets mede wat bij geen der andere schrijvers te vinden is en toch niet zonder belang is. Allen laten *Van Geen's* rol beginnen bij den aanvang der expeditie van 1825. In verband met wat daaraan vooraf ging, wordt zijn naam niet genoemd.

¹⁾ De *bila-bila* zijn reepen lontarblad met zooveel knopen als er nog dagen verlopen moeten vóór de oorlog zal beginnen; zij werden aan de vazallen rondgezonden, dienden tevens als oproep. De vazallen hadden aan de oproeping te gehoorzamen en moesten met hun krijgsvolk verschijnen. 't Kon ook zijn dat zij werden opgeroepen tot een vóór-bespreking, zooals hier bedoeld, waar de beslissing zou vallen.

²⁾ m.a.w. houd de gewapende macht gereed; het wrijven der hanen is één der maatregelen om hen paraat voor den strijd te maken.

³⁾ Nog een benaming is: (het eiland) „dat de zon in tweeën deelt”.

⁴⁾ Het Bongaaisch tractaat.

⁵⁾ Er is meermalen sprake van de 5 punten, zonder nadere toelichting. Men zal er onder moeten verstaan de 5 bepalingen van het Bongaaisch tractaat, die de vorsten als de belangrijkste beschouwden.

't Blijkt nu dat de Gouverneur-Generaal hem ook vóór de in 1824 genomen maatregelen geraadpleegd heeft; *Van der Capellen* heeft dus van meet af de mogelijkheid dat het tot een gewapend optreden zou moeten komen, voorzien. De zending van *Tobias*, zijn eigen voorgenomen bezoek aan Makassar waren dus te gelijkertijd beraamde pogingen om tot een vreedzame oplossing te geraken. Maar er werd tevens met de oorlogsmogelijkheid rekening gehouden door een vloot met troepen naar Selebes te zenden die, zoo noodig, dadelijk konden optreden, wat dan ook na mislukking beider pogingen geschied is.

De schrijver haalt Van Geen's woorden in het Nederlandsch aan: „*dasě' kutě'*” (dat is goed!). Dat schijnen 's mans eigen woorden te zijn geweest.

't Verdient de aandacht dat den auteur de naam *Soenda kalapa* bekend is. Hij kan dien niet van Europeesche zijde vernomen hebben, want Europeanen kenden dien naam toenmaals niet.

Tobias ¹⁾ c.s. komen ter vergadering, aldus:

„Er werd nu last gegeven den heer *Tobias* met de vier oogen ²⁾, „den groot-kommissaris te zoeken, alsmede den heer *Altheer* ³⁾, „secretaris en den heer *Francis* ⁴⁾. Sneller dan een sirihpruim „gekauwd kan worden kwamen de rijtuigen waarin de heeren *Tobias*, „*Altheer* en *Francis* gezeten waren, aan ⁵⁾. Hun rijtuigen lieten zij „vóór de wacht stil houden, zij stegen uit en gingen snel naar binnen „tot vóór den Gouverneur-Generaal. Zij namen de hoofddeksels af „en bogen de ruggen (= maakten een buiging). (De Gouverneur- „Generaal sprak): „Ik verlang van u dat gij oostwaarts naar het „land waar de zon opkomt, naar Makassar zult zeilen en dat gij „daar met den Gouverneur van *Djumpangang*, den heer *Van* „*Schelle* ⁶⁾, overleg zult plegen. Gij moet order geven zendbrieven „van mij aan alle groote vorsten te zenden, aan de vijf groote „vorstelijke persoonlijkheden: de vorsten van *Gowa* en *Bone*, de „*datu* van *Soppeng*, den *Padjung* van *Luwu'*, en den *adatuwang* „van *Sidenreng* ⁷⁾; breng hun allen het Bongaaisch tractaat in

¹⁾ Boeg. *Tobiyassě'*.

²⁾ Wil vermoedelijk zeggen dat hij een bril droeg.

³⁾ Boeg. *Alě'tere*.

⁴⁾ Boeg. *Parasesě'*.

⁵⁾ d.w.z. na een korte spanne tijds.

⁶⁾ Boeg. *Pansikella*.

⁷⁾ 't Valt op dat Wadjo' hier niet toe gerekend wordt. — *Padjang* - zonnescherm, is een titel van den vorst van *Luwu'*, de man die als een de landzaten beschuttend zonnescherm is.

„herinnering. Ik zal later naar het Oosten zeilen, naar het land
 „waar de zon opkomt, rondvarende naar alle volken welke door
 „den heer des lands, het Nederlandsche Gouvernement, geregeerd
 „worden . . .”

Aanteekening De commissie bestond uit *Tobias* als commissaris en de Gouverneur van Makassar kolonel *Van Schelle* als mede-commissaris; de secretaris van Makasar *Altheer* werd (later) in dezelfde functie aan de commissie toegevoegd. Verder werden aan *Tobias* toegevoegd: *Tiedeman* en *Francis*¹⁾. — *Van Schelle* was *ex-officio* mede-commissaris maar speelde geen rol, *Tiedeman* bleef geheel op den achtergrond, de dichter noemt zelfs zijn naam niet; *Francis* noemt hij grootschrijver. Den 22en Februari 1824 vertrok *Tobias* van Batavia, den datum noemt de auteur niet, maar wel zegt hij dat de reis met een driemaster gedaan werd.

De dichter gaat voort te verhalen van de reis van *Tobias* c.s. naar Selebes. Doordat het schip een verkeerde koers heeft gehouden, komen zij te *Bantaeng* inplaats van te Makassar terecht.

„De scheepskapitein zeide, den heer kommissaris antwoordende:
 „„Wat dunkt u? Wij hebben het verkeerde land voor ons, wij zien
 „„*Bantaeng*, wij hebben kaap *Petang* achter ons gelaten”. — *Tobias*
 „zeide: „Reef de zeilen maar, werp het twee-haken-anker uit en ga
 „aan land om den *petoro*’ (bestuursambtenaar) van *Bulu’ kumpa*
 „te ontmoeten”. — Nauwelijks had hij deze woorden uitgesproken
 „of de zeilen werden gereefd, het anker werd uitgeworpen, de kanon-
 „nen werden met donderend geluid afgevuurd ten teeken van
 „behouden aankomst in *Bantaeng*. Van uit de loge te *Bantaeng* wer-
 „den zij, om hen welkom te heeten, met kanonschoten begroet. De
 „*petoro*’ van *Bulu’kumpa* liet hen aan wal komen, de troepen wachtten
 „hen op, men liet hen boven in het paleis van den *petoro*’ van
 „*Bulu’kumpa* komen, men liet hen op stoelen plaats nemen met aller-
 „lei soorten spijzen vóór zich. Daarna werd een brief, dichtgelakt,
 „aan den Gouverneur van *Djumpangang* gezonden. Drie etmalen
 „bleef men daar in *Bantaeng*”.

Het gezelschap gaat te paard naar *Djumpangang*. *Tobias* houdt

¹⁾ *Francis* o.c. I 129

hier gedurende een week besprekingen met *Van Schelle*, (de zendbrieven van den Gouverneur-Generaal worden verzonden). Eenigen tijd later gaat *Tobias* om de Noord naar *Pare'pare'*.

„Van hier ging hij het binnenland in om een rondreis te maken „naar de landen van *Adja tapparëng*¹⁾, te beginnen met *Sidenreng* „tot *Lagusi*, de grens van *Bone*, toe. Hier ontmoette hij den bestuurder van *Lompu*²⁾ en wisselde met dezen van gedachten om langs „vreedzamen weg *Bone* en de Compagnie weder als aan elkaar „geschakelde, elkaar voorttrekkende lansen te maken en het (oude) „verbond te stevigen. Er werd bepaald dat men na een maand elkaar „in *Udjumpandang* zou ontmoeten omdat de Heer Excellentie dacht „te komen”.

Aan- teekening Wij weten door *Francis* dat deze naar *Suppa* werd gezonden maar niet ontvangen werd terwijl de vorst oorlogstoebereidselen maakte en dat ook pogingen van *Tobias* bij de andere bondgenooten vruchteloos waren, hoewel men anders verwacht had³⁾.

De dichter beschrijft vervolgens het ceremonieel vertrek van *Van der Capellen* van Batavia en zijn rondreis door het Oosten van den Archipel, in het bijzonder aan de aankomst te *Ambon* wordt aandacht gewijd, doch alleen de feestelijke ontvangst. Het eskader bereikt Makassar. De Gouverneur komt aan boord om den Gouverneur-Generaal te begroeten.

„De Gouverneur-Generaal sprak tot den Gouverneur van *Djumpsandang*: „Ga, keer terug, morgen ochtend om 7 uur moet gij mij „„met een rijtuig opwachten want ook de nauw aan mij verbonden „„volle maan, de vrouw die mijn gelijke is, voer ik met mij op mijn „„rondvaart om de adat's der landen waar de zon opgaat (= het „„Oosten van den Archipel) te leeren kennen”. Hij had nauwelijks „uitgesproken of de Gouverneur van *Djumpsandang* stond op, nam „zijn hoed af en zeide, eerbiedig de sěmbah makende: „Dan zal ik „„maar naar *Udjumpandang* terugkeeren”. — Den volgenden morgen, toen het door de zon gewekte morgenrood op de kammen der

¹⁾ Zijnde de landen ten Westen van het meer van *Tempe*: *Sidenreng*, *Sawitto*, *Suppa*, *Rappëng* en *Alitta*, deze werden niet allen bezocht.

²⁾ *Arūng Lompu*, broeder van de vorstin van *Bone*.

³⁾ o.c. II p. 7 v.v.

„bergen lag, waren allen vergaderd: de kapiteins der kampongs¹⁾, de landshoofden, omgeven van wolken van volgelingen en al hun aanhang, zij voerden lansen, van onder van een bos haar (of veeren) voorzien, met zich mede. Zij kwamen toestroomen naar den steiger, zij werden aan weerszijden langs den weg opgesteld, de troepen der „vrijwillige schutterij²⁾ sloten zich daarbij aan. De soldaten rukten dicht opeen uit het fort Rotterdam, door trommelgeroffel begeleid, ook de huzaren, het paardevolk kwam zich, door trompetgeschal begeleid, langs den grooten weg opstellen. De groot-commissaris en de Gouverneur stonden op den steiger den Gouverneur-Generaal „op te wachten”, enz.

De Gouverneur-Generaal komt in een sloep aan wal (5 Juli 1824), stapt met gevolg onder kanongebulder in de rijtuigen en rijdt naar het paleis van den Gouverneur.

Aantee- De Schrijver onthoudt ons een bizonderheid, door *Olivier* verklapt kening en echt-Indisch maar die hij als een schending van het decorum liever achterwege laat: De koets met vier paarden bespannen, stond gereed, doch de paarden weigerden, weshalve de Gouverneur-Generaal geen gebruik van het rijtuig kon maken³⁾.

's Avonds heeft een receptie plaats, waar de Gouverneur-Generaal wordt toegedronken, er wordt flink gegeten en gedronken, gevolgd door dansen tot het hanengekraai.

„Drie etmalen na aankomst van den Gouverneur-Generaal⁴⁾ ging „de hoogste vorst van Gowa, de held over wien het zonnescherm „*la'lang sipuwe*⁵⁾ wordt gespreid den held van *Djakëtra* verwelkomen. Er werd met hoeden gezwaaid, de soldaten werden in het „gelid opgesteld bij wijze van eerbetoon, met gepresenteerd geweer „als een rij boomen zonder blaren, aan weerszijden van den weg, de

¹⁾ De wijken waar Inlanders van elders of Vreemde Oosterlingen bijeen woonden stonden onder kapiteins van hun landaard.

²⁾ Er was in Makassar een burgerij die een soort burgerwacht vormde. Zij stond onder leiding van Majoor *de Siso*, een burger die tijdens de expedities diensten heeft bewezen. *Olivier* o.c. II 65 noemt hem „commandant der burgerij”. De officieele schutterij dateert te Makassar van 1827.

³⁾ *Olivier* o.c., p. 65.

⁴⁾ Op 7 Juli. Het eskader was 4 Juli ter reede gekomen, *Olivier* o.c., p. 69.

⁵⁾ Een half zonnescherm van *tala'* of lontarblad, één der rijkssieraden van Gowa.

„trom werd geroerd n.l. de lange roffel. De vorst ging tusschen de „gelederen door, er werd voor hem met den sabel gesalueerd. Hij „kwam recht op den Gouverneur-Generaal toe, gaf hem de hand, „beiden namen van hun met *rasamala*-olie gedrenkte hoofden de „bedekking af, de Gouverneur-Generaal liet hem op een glinsterenden „zetel plaats nemen; er werden op glazen schotels en zilveren schenk- „bladen zoetigheden opgediend. Zij spraken wederzijds heilwenschen „uit, te elf ure verwijderde de vorst zich, wederom tusschen de *en* „*haie* als eere-compagnie geschaarde soldaten door. Daarna werd het „kanon op het bolwerk éénmaal afgevuurd, niet tien maal. Binnen „een week kwam de *adatuwang* van *Sidenreng* zijn heilwenschen „aanbieden. Toen hij op het bolwerk kwam, liet men 7 maal het „geschut hooren, daarna, toen hij binnentrad, liet zich in het fort „5 maal het geschut hooren”¹⁾

„Wederom nog geen week later kwam de bestuurder van *Lompu*, „vergezeld van de zeven vorsten die den steun van het geëerde land „*Bone* vormen²⁾. Er werd hun een kampong ten verblijf aangewezen, „men liet hen een huis in het Noorden, in kampong *Banda* betrek- „ken. Nauwelijks was de bestuurder van *Lompu* zooveel tijd gezeten „als noodig is den mond na het kauwen van een sirihpruim af te „vegen of hij zeide: „Tolk, ga den heer commissaris kennis geven „„dat ik hier ben met de *arūng pitu* van *Bone* en dat ik een ont- „„moeting wil hebben betreffende het met admiraal Speelman „„gesloten verdrag, ik wil het Bongaaisch tractaat nagaan”.

„De tolk van *Bone* ging linea recta naar het steenen huis waar de „groot-commissaris gevestigd was, daar aangekomen bracht hij de „hem opgedragen boodschap over. De commissaris zeide: „Ik verheug „„mij zeer over de woorden van mijn broeder, morgen zal ik mijn „„broeder *Arūng Lompu* gaan bezoeken”. — Den volgenden mor- „gen stond de groot-commissaris op, kleepte zich op passende wijze, „stapte in zijn rijtuig en liet het midden op den weg, over de pasar, „rechtstreeks naar kampong *Banda* rollen. Hij ging het huis binnen, „gaf *Arūng Lompu* de hand, nam zijn hoofddekse af en werd uit- „genoodigd op een vergulden zetel plaats te nemen. Daar zaten zij „en brachten elkaar het bij de ontmoeting in *Pamana*³⁾ over en weer „gezegde in herinnering.

¹⁾ De *adatuwang* van *Sidenreng*, een grijsaard van vijf en tachtig jaar, stond, als trouw bondgenoot, bij de Kompanija in hoog aanzien.

²⁾ Vgl. boven blz. 5.

³⁾ Boven *Lagusi* genoemd, dit is de naam van een plaats, het landschap heet *Pamana*.

„Nadat de besprekingen afgelopen waren nam de commissaris „afcheid en keerde naar zijn huis terug om goede berichten aan den „Heer Gouverneur-Generaal te brengen.

„Geen week later kwam er een brief van den vorst van *Agan-ni-Ondjo*’, het hoogste hoofd van *Tanette*, luidende dat hij het Neder- „landsch gouvernement niet wenschte te volgen¹⁾.

„Het hoogste hoofd van Batavia zeide tot den kapitein kolonel²⁾: „ „Bind uw vechthanen de sporen aan, den dapperen die men dage- „ „lijks met veel rumoer laat vechten, laat de uitgelezen soldaten „ „aan boord van de schepen gaan, laad ook voortreffelijk oorlogstuig „ „en kanonnen waarin gij vertrouwen stelt, vuurregens³⁾ om brand „ „te stichten, ga het land *Agan-ni-Ondjo*’ in de asch leggen”.

„De schrik van Batavia, het befaamde land, zeide tot den hoofd- „tolk: „Laat de gulden knopen, de oproepingen tot den strijd bij „ „alle oorlogsvazallen der Compagnie te *Djumpang* rondgaan; „ „laten de mannen op wie ik vertrouw zich niet ter zake van een „ „daad waarvoor men zich niet behoeft te schamen, verontschul- „ „schuldigen. Laten zij vlug herwaarts komen, in voldoening aan „ „datgene waartoe de *bila-bila*⁴⁾ hen verbindt”.

„Alle zijtakken (= onderhoorige staatjes) ten Zuiden van *Djum- „pandang* (*Takallara*’, *Galesong*, enz.) vertrokken zonder aarzelen, „hun hanesporen in de hand houdende (d.w.z. ten strijde toegerust). „De 5 *to’do*’s (hoofden) van *Maru*’, van *Lëbbakëng*, *Pangkadjë’ne*’, „van *Bungoro*’ en het land *Segeri*⁵⁾ vertrokken mede. Tesamen met „den kolonel gingen zij het land *Tanette* plat branden. De hoogste „heer van Batavia zeide: „Schenk wijn in een glas op voet, tot een „ „hartversterking voor den bestuurder van *Mariyo*”. De *sullewatang* „van *Maru*’ goot haar in zijn keel, hij, *Arūng Tuwa Patidjang*⁶⁾. „De Gouverneur-Generaal reikte *Daeng Mamangung* het glas zelf „aan met de volgende woorden: „Op u stel ik mijn vertrouwen om

¹⁾ d.w.z. dat hij niet onder het Nederlandsch-Indisch gouvernement stond. *Agan-ni-ondjo*’ is een oude naam voor *Tanette*.

²⁾ Met dezen meer voorkomenden titel schijnt de commandant der zeestrijd-krachten bedoeld.

³⁾ Vuurpijlen, brandkogels.

⁴⁾ Zie boven blz. 6, noot 1; „gulden knopen” is een andere benaming voor *bila-bila*.

⁵⁾ Deze 5 landen liggen in de Noorderdistricten.

⁶⁾ De schrijver van het gedicht; hij noemt zich „bestuurder van *Mariyo*”, als zoon zijnde van den vorst van *Mariyo*, *sullewatang* = lett. plaatsvervanger, is een ambtelijke titel.

„alle zwarte menschen en vazallen om de Zuid van het vermaarde „land *Djumpang* aan te voeren.

„De *sullewatang* van *Maru'* greep vlug zijn glas, goot den rooden „wijn in zijn keel, trok zijn kris, scherp als een hanespoor, en „betuigde zijn trouw ¹⁾, zeggende: „Zie, hier staat een man, blank „van hart, die zich niet terugtrekt, die niet wijkt van zijn eenmaal „gegeven woord; alleen als deze tijdelijk blazende wind (= mijn „levensadem) ten einde is, zal mijn aan het Gouvernement getrouw „gemoed rusten”.

„De nacht die twee dagen scheidt, daalde, daarna kwam *Arüng* „*Lompu* tot den Heer Excellentie om tot overeenstemming te komen „over het Bongaaisch tractaat. De soldaten werden bij wijze van „hulde en eerbetoon in het gelid geschaard, hij werd verwelkomd als „ware hij de hooge vorst van *Bone* zelve, men liet hem plaats nemen „op den vergulden zetel waarop gewoonlijk de hooge vorst van *Bone* „zat. De bestuurder van *Lompu* antwoordde, zeggende: „De groeten „van Uw zuster, de regeerende vorstin van *Bone*, zij heeft de *arüng* „*pitu* van *Bone* herwaarts gezonden, uit verlangen het Bongaaisch „tractaat te vernieuwen en op nieuw aan onderzoek te onderwerpen, „zij wil de 5 punten verstevigen”. — De Gouverneur zeide: „’t Zij „honderdmaal ter zijde gesteld dat ik het Bongaaisch tractaat, de „overeenkomst die wij over de 5 punten hebben gepasseerd, zou „zijn vergeten. Maar *Bone* is in de war, heeft het vergeten en „herinnert het zich niet meer, het heeft de overeenkomst losgelaten, „het houdende met *Daeng ri boko* ²⁾ van de Berg-Makassaren, het „heeft de rijkssieraden van *Gowa* teruggehouden, wat ertoe geleid „heeft dat de schilden op het (slag)veld naar elkaar toe gekeerd „zijn, men wilde de bepalingen van het Bongaaisch tractaat niet „opvolgen, zoodat wij een gewijzigd Bongaaisch verbond in *Djum-* „*pandang* gemaakt hebben dat al bezworen is door ons met den „vorst van *Gowa* en alle andere vorsten”. — De Gouverneur- „Generaal zei (verder): „*Arüng Lompu!* ’t zou goed zijn dat gij „naar uw land terugkeerdet om aldaar te beraadslagen en dan „schielijk herwaarts te komen om tot het Bongaaisch tractaat van

¹⁾ Dit trouw betuigen bestaat hierin dat men danspassen maakt, daarbij met de kris zwaait en in snorkende taal zijn verknochtheid aan zijn Heer betuigt. Eenige proeven van dit zg. *mangaru'* kan men vinden in Matthes' uitgave van het heldendicht op de expeditie naar *Bone* blz. 55 v.v. en in *I La Galigo*, Leiden 1939.

²⁾ al. *Arüng Mampu*.

„„*Djumpang* (d.w.z. het nieuwe, gewijzigde tractaat) toe te treden. (Ik geef u tijd) tot één week en (of?) zeven dagen; indien „„gij binnen 7 dagen er niet zijt, dan is de schakeling der lansen „„geschonden, dan geef ik u de hand niet meer, dan gaan *Bone* en „„het Nederlandsch Gouvernement, als het ware elkaar op zij „„stootende, uiteen”¹⁾.

Na het vertrek van *Arüng Lompu* geeft de Gouverneur-Generaal last de vloot in gereedheid te brengen om daarmee naar *Tanette* te varen en dit in de asch te leggen. Bij deze vloot sloten zich vaartuigen van de karaengs van *Tallo'*, van *Galesong*, van *Ana'badjeng* en van *Bontoleba* alsmede van den *lo'mo'* (Makassaarsche titel) van *Topedjawa* en het hoofd van *Aeng* aan.

„Te noen bereikte men *Kalarowang* (Noord eiland van de Spermonde-groep), men bracht de zeilen bij elkaar (d.w.z. de vloot „concentreerde zich, nu men in de nabijheid van *Tanette* kwam), zij „bleven roerloos liggen, (er was geen schip) dat vooruitkroop, geen „schip dat terugweek. De vele schepen reefden de zeilen. Er werd „een bode met een oorlogsverklaring, waarop niets aan te merken „viel gezonden, de bode was *I La Pasubi'*.

„Van het land zag men de schepen en de talrijke Inlandsche vaartuigen zeilen. Met veel luidruchtigheid werden de vaandels der „landen langs den oever der zee omlaag gebracht, de kanonnen werden in stelling gebracht, de kleine kanonnen goed gesteld, geweren „werden aangedragen, ruiters hielden hun lansen zoo in de hand dat „zij op de teenen rustten, men hield een wapendans te gader, men „tandakte, trouw betuigende (aan den vorst), men wilde strijd voeren „en handgemeen worden als de soldaten aan wal mochten gaan. Het „schip van den bode *I La Pasubi'* landde, hij ging onmiddellijk door „om den vorst te ontmoeten en hem (den vorst van *Agan-ni-ondjo'*) „de oorlogsverklaring waarop niets aan te merken viel, over te reiken. „Vervolgens keerde hij het land den rug toe, stapte in zijn schip en „keerde naar den kolonel terug”.

Aantekening *Francis*, die de expeditie meemaakte, vertelt dat de bode een brief met voorwaarden aan den vorst moest brengen. Deze gaf een mondeling antwoord dat geheel onbevredigend werd bevonden, waarop tot den aanval besloten werd, o.c. II 22.

¹⁾ *Arüng Lompu* kreeg op zijn verzoek 15 dagen verlof, *Olivier* o.c. II 68.

Hierop volgt de beschrijving der vijandelijkheden eindigende met de overgave van *Tanette*, aldus:

„Nadat de Hollanders drie etmalen in *Pantjana* (havenplaats van „*Tanette*) verbleven hadden, kwam er een bode ¹⁾ der vorstin, zuster „van den vorst (usurpator) van *Agan-ni-ondjo'*, *Daeng Tanisanga* „genaamd, met een witte vlag oorlogsschatting van *Tanette* en onder- „hoorigheden brengen. De troepen-aanvoerder, de voorman in den „strijd van den Gouverneur-Generaal van Batavia ²⁾ zeide in ant- „woord: „Ik roep uw levensgeesten terug (d.w.z. ik geef u) de „„goederen van *Tanette* (terug), breng ze in goede orde terug, uw „„aller goederen mogen weer op hun oude plaats worden gebracht. „„Laat zij zelf vóór den Gouverneur-Generaal verschijnen maar zeg „„eerst spoedig aan den *pabitjara* (1e staatsdienaar) van *Tanette* „„dat ik hem gelast goede tijding aan onzen Heere Gouverneur- „„Generaal te brengen, later kan de vorstin *Daeng Tanisanga* volgen. „„Laat zij vooreerst hier blijven om het welzijn harer landzaten „„te bestendigen”. — Te noen verscheen de gezonden *pabitjara* van „*Tanette*, een prins uit de naaste omgeving van de vorstin, *Arüng* „*Pabatebatena*, hem werd gelast (de vorstin) vóór den Gouverneur- „Generaal te doen verschijnen. Er werd saguweer voor hem geroerd, „hij ging met de hand over den Koran, trok zijn kris, scherp als een „hanespoor, uit de scheede en zwoer een zelfvervloekingseed (als hij „zijn eed niet mocht nakomen), daarmee te kennen gevende dat zijn „hart rein was, dat hij zich aan de wenschen van de Compagnie „niet onttrekken zou”.

Nog geen week later verscheen de vorstin zelf vóór den Gouverneur-Generaal om zich en haar land te onderwerpen.

De vloot zeilt nu verder om den strijd tegen *Suppa* op te vatten.

Aantee-
kening De reden kan men in het gedicht niet vinden; het geschiedde omdat *Suppa* niet naar Makassar was opgekomen terwijl men wist dat het zich tot den oorlog voorbereidde, doch de dichter maakt er geen melding van. *Olivier* voegt er nog aan toe dat de vorst op de brieven van het Gouvernement bij welke zijn onderwerping volgens

¹⁾ Dit was op 19 Juli; 16 Juli was de beschieting van af de schepen begonnen, den 17den was men geland, *Francis* o.c., II 23 v.v.

²⁾ Luit.-Kol. Jhr. H. J. J. L. de Stuers.

de bestaande contracten (dus aansluiting bij het herziene Bongaaisch tractaat) werd geëischt, onvoldoende antwoord had gegeven.

Hij geeft wel de beschrijving van den strijd. De *adatuwang* van *Sidenreng* strijdt aan de zijde der Kompaniya. Als de zaken verkeerd gaan vraagt de kolonel aan den vorst, wat hun te doen staat. Deze geeft den raad den Heer Excellentie een brief te zenden met verzoek inheemsche troepen van *Suměněp* te laten aanrukken, mitsgaders vele soldaten. De kolonel volgt dezen raad op. Bij ontvangst van den brief geeft de Gouverneur-Generaal last bentengs te versterken en nieuwe op te richten in *Siyang* (= *Pangkadjé'ne'*), *Pantjana* (*Tanette*), *Lěbbakěng* (N.W. van *Maru'*). Hij zelf keert naar Batavia terug (14 September 1824), de toezegging doende daar een nieuwe expeditionnaire macht te zullen uitrusten, wat dan geschiedt.

Aantee- Het mislukken van den aanval op *Suppa* heeft zijn weerslag door kening heel Zuid-Selebes doen gevoelen. Op 5 Augustus 1824 had de ont-scheping der troepen in de baai van *Pare'-pare'* plaats. Den 14en daaraanvolgende werd een aanval op de vijandelijke versterkingen ondernomen, doch afgeslagen. Kort daarna werd het fregat *Eurydice* van Makassar met versterkingen afgezonden. Een nieuwe aanval wred den 30en Augustus beproefd doch mislukte eveneens ¹⁾. Weinige dagen na het vertrek van de *Eurydice*, zegt *Olivier* ²⁾, vielen de Boniërs de Noorderdistricten (Gouvernementsgebied) binnen en werden de militaire posten te *Pangkadjé'ne'* en *Lěbbakěng* uitgemeord. Vermoedelijk wordt met het vertrek van de *Eurydice* de afvaart uit Makassar bedoeld, mogelijk is ook dat het schip, na in de baai van *Pare'-pare'* versterkingen gelost te hebben, weder naar Makassar vertrokken is, en doelt de schrijver op dit vertrek, de inval der Boniërs zou dan iets later hebben plaats gehad. Hoe dit zij, men mag dezen nog in de maand Augustus stellen, de Gouverneur-Generaal was toen nog te Makassar.

Van Rijnveld is niet duidelijk op dit punt. Hij zegt, sprekende over den naderenden opstand na het échec van *Suppa* dat het ergste eerst plaats had nadat de Gouverneur-Generaal Makassar verlaten had. Dit was op 14 September. Hij gaat dan voort van den inval der Boniërs en het uitmoorden der posten *Pangkadjé'ne'* en *Lěbbakěng* te verhalen, zonder data te noemen, wat den indruk wekt alsof deze feiten

¹⁾ *Olivier* o.c., II 82—85.

²⁾ o.c. II 89.

na 's Gouverneur-Generaals vertrek hebben plaats gehad¹⁾. Doch *Kolff*, door hem aangehaald, zegt:

„Het berigt van het overrompelen, door eene groote overmagt, der „beide posten *Pankaljena* en *Labakkang*, die elk slechts met 60 man²⁾ „bezet waren, van welke geen een door den vijand gespaard werd, „verspreide moedeloosheid en neerslagtigheid onder onze man- „schap”³⁾, versta: vóór *Suppa* en vóór den tweeden aanval van 30 Augustus.

't Is dus duidelijk dat de inval der Boniërs nog in Augustus plaats had, vóór het vertrek van *Van der Capellen*. Onze auteur bevestigt dit door zijn mededeeling dat de Gouverneur-Generaal te Makassar last geeft de posten te *Pangkadjé'ne* en *Lëbbakëng* opnieuw op te richten. Ook *Pantjana* wordt genoemd. Dit is niet juist. Tijdens 's Gouverneur-Generaals aanwezen in Makassar was *Pantjana* nog niet gevallen. De plaats werd na 22 October toen een Nederlandsch oorlogsschip ter reede verscheen, ontruimd; de bezetting kon zich op een ander oorlogsschip in veiligheid stellen⁴⁾. De gevluchte vorst van *Tanette*, *I La Patau*, was door de Boniërs weder op den troon geplaatst. Aan terugkeer der bezetting viel vooreerst niet te denken.

Volgens *Kolff* hebben de hulptroepen van *Sidenreng* „zich nimmer „buiten hunne schuilhoeken (laten) zien”⁵⁾. Later is dat beter geworden⁶⁾.

't Is juist dat de *Paněmbahan* van *Suměněp* met hulptroepen aan de nieuwe expeditie die nu noodzakelijk was geworden en in 1825 plaats had, deelnam, doch geen der andere schrijvers gewaagt ervan dat dit op instigatie van den *adatuwang* van *Sidenreng* zou zijn geschied.

„Het verhaal gaat tot iets anders over. Thans wordt verteld dat „de troepenaanvoerder, de voorman in den strijd van den hoogsten „vorst van *Bone* overal *bila-bila's* had rondgezonden. Alle vaandels „van alle oorlogsvazallen waren bijeen vergaderd, er was ook aan „den nabuurstaat *Soppeng* kennis gegeven. Krijgsgezangen aanhef- „fende trokken allen op om in de grenslanden ongeregelheden te

¹⁾ *Van Rijneveld* o.c., 116, 117.

²⁾ Volgens *Olivier* o.c., II 89 lagen in *Pangkadjé'ne* 30 man, in *Lëbbakëng* 25 man.

³⁾ Aangehaald door *Van Rijneveld* o.c., p. 108.

⁴⁾ *Van Rijneveld* o.c., p. 117.

⁵⁾ Aangehaald door *Van Rijneveld*, o.c., p. 108.

⁶⁾ *Olivier* o.c., p. 84, 86.

„verwekken, van *Mandalle* af tot *Maru'* en tot *Bantaeng* en *Bulu' kumpa* (alles Gouvernementsgebied). De troepenaanvoerders, voor-
 „mannen in den strijd, de uitgezochte dapperen van den hoogsten
 „vorst van *Bone*, de bevelhebbers op wie hij vertrouwde, verbreidden
 „zich en drongen in menigte in *Lëbbo'tëngngae* (= de bergregent-
 „schappen der afdeeling Noorderdistrikten) binnen, zij plantten hun
 „vaandels in *Patiro*. Zij deden het vuur de *lodji's* te *Pangkadjë'ne'*, te
 „*Lëbbakëng* en te *Pantjana* verteren, zij maakten dat de bevolking
 „te *Mandalle*, *Segeri*, *Lëbbakëng*, *Pangkadjë'ne'* en die in het dichte
 „bosch van *Lëbbo'tëngngae* afviel. De *lodji* van *Bulu'kumpa* werd
 „omsingeld. De bevelhebber zeide: „Gaaf, gij allen, mannen! met
 „„schilden gewapende, vernielende krijgslieden, laat het vuur de drie
 „„benteng's van den *lo'mo'* (Makassaarschen titel) aan de *Samangk'*
 „„(rivier in de bergdistricten) benedenstrooms, verteren”.

„Bij het aanbreken van den dag, terwijl de zon in het Oosten nog
 „niet voornemens scheen zich te vertoonen, trokken de dapperen, de
 „aanvoerders op om de doornomheiningen door te hakken, de borst-
 „weringen en de palissadeeringen der bentengs van den *lo'mo'* van
 „*Maru'* te verbreken. De donderbussen knalden, (de bezetting) kon
 „niet naar buiten komen, de menschen die zich in het inwendige der
 „drie bentengs bevonden, waren geheel zichtbaar. De *lo'mo'* van
 „*Maru'* werd op de vlucht gegrepen, de plaats waar zijn staatsiemuts
 „op geplant was (d.w.z. zijn hoofd) werd (van den romp) gescheiden.

„Alle *to'do's* van *Maru*, vazallen van *Djumpangandang*, allen die onder
 „het bestuur van den Gouverneur van Makassar stonden, brachten
 „met veel gerucht hun vaandels naar buiten. Daar kwamen ook de
 „mannen die het vertrouwen van den kroonprins van *Gowa* genoten:
 „de karaeng van *Tallo'*, de karaeng van *Buwakana* en de rijksbestuur-
 „der van *Gowa*. De van alles voorziene, uitgezochte en gekoesterde
 „strijders waren uitmuntend ten strijde toegerust, zij drongen zich
 „door de menigte heen en kwamen *Sorodjirang* binnen en stelden
 „zich naast de Compagnie's mannen op.

De kroonprins van *Gowa* draagt den titel *pati matarëng* d.i. *pati mataram* - heer van Mataram. De herkomst van dezen titel ligt in het duister.

De schrijver geeft hier een overzicht van de invallen der Boniërs op Gouvernementsgebied, naar wij zagen, tijdens de operaties vóór *Suppa* begonnen. *Bantaeng* en *Bulu' kumpa* liggen aan de Zuidkust,

de overige plaatsen allen in de Noorderdistricten, *Mandalle* ligt aan zee nabij de grens van *Tanette*. *Sorodjirang* dat men tevergeefs op de topografische kaart zal zoeken, was de verblijfplaats van den Assistent Resident der Noorderdistricten. Gewoonlijk bestempelt men deze plaats met de benaming van het gansche regentschap *Maru'* (*Maros*), zie *Daeng Kalëbbu* ed. *Matthes* p. 33 noot ff.

De drie bentengs aan de *Samangki* worden niet door andere schrijvers vermeld. Misschien zijn het dezelfde als later in handen der Boniërs worden vermeld. Zij lagen „achter Semangie” en beheerschten de toegangen uit het rijk *Bone* naar de vlakte van *Maru'*¹⁾.

Ongeveer 10 paal ten Oosten van *Maru'* liggen kampongs, die op de topografische kaart *Semange* heeten, de rivier waaraan zij liggen, is waarschijnlijk de *Samangki* (Boeg).

Hier moet dan de strijd geleverd zijn waarvan *Olivier* zegt dat de vijand voortgerukt was tot *Bulu' lopang* en daarna door majoor *Wachs* tot *Liyang liyang* en „*Semangi*” werd teruggedreven²⁾. *Van Rijnveld* slaat een anderen toon aan: „Slechts eenmaal nog tastte de Hol-landsche leeuw in de vlakte van *Maros*, grimmig in het hart des „vijands: met 120 man, vier veldstukken en de Gowasche hulpbenden, „velde de majoor *Wachs* aldaar meer dan 800 Boniërs . . .”³⁾. — De dichter is uitvoeriger dan beiden, weshalve wij zijn beschrijving onverkort weergeven:

„Bij het aanlichten van den dag terwijl de zon nog niet voornemens „scheen zich in het Oosten te vertoonen, werden de helden die wilden „aanvallen en handgemeen worden, de uitgezochte voorvechters, de „troepencommandant en aanvoerder in den strijd van den hoogsten „vorst van *Bone* (zij die waren als uitgezochte buffels van ongemengd „ras geëchelonneerd opgesteld om op te rukken.

„De *petoro'* van *Sorodjirang* zeide tot den kommandant van de „*lodji*: „Maak uw kanonnen gereed, stel uw soldaten in het gelid en „„voer een vruchtbaar gesprek met den hoogsten vorst van *Tallo'*, „den rijksbestierder van *Gowa*, hoe gij een ontmoeting met den „„oprukkenden vijand zult hebben”. — De uitgezochte voorvechters „van den Makassaarschen vorst waren gereed, zij hadden hun baadjes

¹⁾ *Van Rijnveld* o.c., p. 170.

²⁾ o.c. II p. 90.

³⁾ *Van Rijnveld* o.c., p. 118.

„aan¹⁾), zaten te paard, hielden hun lansen met het onderende op hun voet steunende in de hand, hun donderbussen gevuld. De soldaten kwamen naar buiten, door tromgeroffel begeleid, zij kwamen van alle kanten, kris en kras door elkaar loopende. Alle uitgezochte voorvechters van den Makassaarschen vorst stonden daar, de helden rukten, krijgsgangen aanheffende, te velde om den Bone-schen opperbevelhebber te ontmoeten. Zij bestreden elkaar, beide partijen braken elkanders schilden. De lansen ontmoetten elkaar, aan weerszijden waren zij, zoo te zien, als buffels die met de horens stooten, de strijders die met schilden gewapend vernielden, 't was een gehoor als van (gerooste) rijst die gebraden wordt, zoo was het geluid der troepen, sissend als jonge rijst die gebakken wordt. De kanonnen knalden. De rook van het ontploffend buskruid steeg als een nevel omhoog; de stoute helden konden elkaars gezichten niet zien; de jonge schilddraggers deinsden niet terug, zij waren, over en weer, als hout waartegen gestooten wordt, (het bloed) dergenen die tot afgestorvenen werden gemaakt, stroomde uit en stolde naar één zijde, het (doodend) lood werd rondom vergoten, zij werden door uitgetrokken sabels verrast, zij werden door stangkogels, waaraan een menigte kleine kogels als druiven stevig bevestigd waren, mee in de lucht genomen. De luitenant van het kanon bracht het omhoog, zijn soldaten wachtten niet op hem, zij gingen willoos op de vlucht, zij waren niet tegen te houden. Zij (luitenant c.s.) werden omsingeld, zij trokken hun machtige sabels en sloegen zich, verwoed aanvallende, door (den vijand) heen, vechtende op leven en dood, de helden met elkaar²⁾. Zij spoorden allen die zij bij zich hadden, aan om verwoed aan te vallen, doch konden hen niet bewegen den dood tegemoet te gaan. Zij trokken hun sabels, op het slagveld wilende sneven. Zij deden den vijand uiteen wijken en kwamen zoo buiten (het krijgsgewoel), maar het kanon moesten zij achter laten³⁾. „De luitenant der soldaten volgde hen schielijk terugwijkende naar „*Sorodjirang*”.

Aantekening Volgens deze voorstelling heeft de colonne *Wachs* zoo al, slechts tijdelijk succes gehad en werden de Nederlandsche troepen daarna „thuisgebracht”, zooals men dat in Atjeh placht te noemen.

¹⁾ Waarschijnlijk bedoeld *wadju rante* — hemden van ijzer — of koperdraad, een soort maliënkolder.

²⁾ Lett. die het vluchten tegenhouden.

³⁾ Deze passage is niet duidelijk, daar het onderwerp der verschillende zinnen niet genoemd wordt. Vermoedelijk zoo op te vatten dat enkele soldaten bij den luitenant bleven, zij werden omsingeld, maar het gros der soldaten vluchtte.

„Er kwam ook een brief van den *petoro* van *Bulu'kumpa* aan den „gouverneur van *Djumpang* dat *Bulu'kumpa* in het nauw werd „gebracht, het was omsingeld, men kon niet buiten de *lodji* komen. „De gouverneur sprak tot den scheepskapitein: „Ga naar de *lodji* „van *Bulu'kumpa*”.

Na een aanmaning aan den Gouverneur om zich overal goed te versterken, vaart de kommissaris naar *Djakëtra* om den Gouverneur-Generaal verslag te doen.

Aantee-
kening

Van deze reis van *Tobias* wordt elders geen melding gemaakt.

Er komt een oorlogsschip aan met vele soldaten die naar *Maru'* gezonden worden, andere schepen moeten naar *Bone* gaan; *obosë'i haya*, *kapitang i yalë'wenë*, *kapitang i lokkomai*, een luitenant (of luitenanten) „zonder van” en officieren-vrijwilligers.

Aantee-
kening

Vóór de 2e expeditie aanving, werden de toestanden opgenomen en verkenningen gedaan. Voor de opname van *Maru'* zie *Van Rijnveld* o.c. 168 v.v., zij is zonder versterking der troepenmacht afge-
loopen. — Overste *Heye*, kommandant Z.M. brik *Orestes* moest het
vaarwater op de Oostkust, speciaal *Bone* opnemen, de luitenant der
1e klasse der koloniale marine *Alewijn* sneuvelde, *Lockemeyer* was
luitenant 1e klasse op Z.M. schoener *Daphne*, de „zonder vans” zijn
blijkbaar zeeofficieren wier namen de schrijver niet weet. Wie met de
officieren-vrijwilligers bedoeld zijn, blijkt niet.

De groot-kommissaris komt ter reede van Batavia aan, gaat in een
door paarden getrokken sloep naar den Boom en maakt zijn opwach-
ting bij den Gouverneur-Generaal. Hij rapporteert dat *Maru'* in het
nauw is gebracht, *Bulu'kumpa* is omsingeld, de *lodji's* in *Pantjana*,
Lëbbakëng, *Siyang-Pangkadjë'ne'* in de asch zijn gelged.

Aantee-
kening

De verwoesting van *Lëbbakëng* en *Pangkadjë'ne'* hadden vóór het
vertrek van *Van der Capellen* van Makassar plaats gehad en waren
hem daar ter kennis gebracht (boven blz. 16 v.v.) evenals de om-
singeling van *Bulu'kumpa*.

Op dit bericht roept de Gouverneur-Generaal den Raad van Indië
bijeën. Besloten wordt een expeditie onder *Van Geen* te zenden, om

allen die nog geknield lagen, plat op den grond te doen zitten (m.a.w. wie nog tot weerstand negen tot onderwerping te brengen), met lanssen te ploegen tot *Suppa* toe. Er zal ook een *bila-bila* aan den *Paněmbahan* van *Suměněp* gezonden worden.

De generaal-majoor aanvaardt de opdracht en voegt er aan toe: „Ik wil niet weer naar *Djakětra* terugkeeren als ik niet met een zeer „gunstig bericht terug kom; is dat niet het geval dan blijf ik één naam dragende met het land van Bone (d.w.z. sterf daar)”. — De expeditie zal uit 3000 soldaten en 300 huzaren bestaan. Soerabaja is het rendez-vous der strijdkrachten, van hier trekt de expeditie naar *Djumpandang*. *Tobias* heeft zich daarbij gevoegd.

Aantee- De Schrijver zegt dat ook de *Paněmbahan* van *Suměněp* zich met
kening zijn uitgezocht heir bij de krijgsmacht voegde. In werkelijkheid verscheen hij twee maanden later op het tooneel van den strijd ¹⁾.

De vloot kiest het ruime sop. De schrijver gebruikt hier en daar de woorden *libukang parě'e* het eiland „dwars in den weg” als benaming van (Zuid) Selebes. Een andere naam is „het de zon „doorsnijdende”.

Zij werden „voortgedreven door den wind, op groote golven „geschommeld, men zeilde zeven etmalen, zonder het blad van een „boom te zien, geen eiland, geen hooge bergen. Daar zag men nevel- „achtig ter plaatse waar de zon opkomt den Berg *Bawakarang* ²⁾) „gelijk een omgekeerde ijzeren pan. De schepen, snellende als „vliegende vogels, bereikten op hun baan vóór *Tanakeke* ³⁾) en gingen „tusschen dit en het eiland *Dayangdayang* ⁴⁾) door”.

Spoedig is de vloot vóór *Djumpandang*, de ontschepping heeft plaats. De generaal-majoor blijft tien dagen lang het bijeenrekken van alle troepen afwachten.

„De hoogste vorst van *Gowa*, de hoogste heer van *Tallo'*, de held „die door het zonnescherm *la'lang sepuwe* beschut wordt, was gereed. „De altoos overwinnende *tjinde*-vaan van het geëerde land *Gowa* ⁵⁾),

¹⁾ *Van Rijneveld* o.c., p. 217.

²⁾ Ten Noorden van *Bantaeng*.

³⁾ *Tana keke*, een eiland niet ver van de kust, ter hoogte van *Takalara'*.

⁴⁾ Klein eiland, N.W. van *Tana keke*.

⁵⁾ Er staat lett.: „die goud op zich laadt” een beeld aan de hanengevechten ontleend, d.w.z. een haan die door altijd te winnen zijn meester inzetten doet toevallen.

„de witte tijger van *Tallo'*, de vanen der 9 kiesheeren van *Gowa*, de „raadsheeren van den door hen gehoorzaamden vorst, de bijeen- „brachte vanen van alle door het geëerde land *Gowa* geregeerden „werden wapperend opgeheven. Zoo ook waren alle menschen van „*Gowa, Tallo'* en *Bonto wala'* bijeen. Het krijgsvaandel van *Gowa*, „de *tjinde* met den witten buffel (van *Tallo'*) werden met bloed „gewijd. De Rijksbestierder van *Gowa* greep naar saguweer, trok zijn „zwaard, scherp als een hanespoor en betuigde tandakkend zijn „trouw, zeggende: „Zie hier een man! den alles overwinnenden, „„stouten held van *Gowa* met alle oorlogsvazallen, den schoonzoon „„op wien door den vorst die het krijgsvaandel van *Gowa* beschut „„wordt vertrouwd, de man die bevreesd maakt te vluchten. Sedert „„lang heb ik de gelofte afgelegd dat ik de *tjinde*-doek van *Gowa* „„met het oorlogsvaandel van *Bone* in aanraking wil brengen, opdat „„*Gowa* en *Bone* te velde met elkaar strijden om dat waarop zij „„steunen van elkaar te trachten weg te halen, opdat zij hun lansen „„elkaar doen pikken opdat zij elkaar in bloed doen baden. Wanneer „„ik er straks toe kom met het schild met veel gerucht met den „„vijand van oudsher van het geëerde land *Gowa* te strijden, zal „„het dan zoo zijn dat een heldhaftige verderver met het schild „„zijn bliksemend zwaard trekt en zal dan mijn met geurige *rasamala*- „„olie gedrenkt hoofd niet afgeslagen worden? of zal ik maken dat „„*Gowa*, het geëerde land, niet onderdoet (voor den vijand)? want „„ik wil niet meer het oog op de parel van mijn slaapvertrek richten, „„als ik niet, terugkeerende naar *Djumpangang*, een goede tijding „„hoog als den hemel mee terug breng”.

„Toen stond de karaeng van *Tallo'* op, hij beet zich op de plaats „van het speeksel van het sirihkauwen (d.w.z. de lippen), de held „over wien het zonnescherf *la-lang sipurwe* zich uitspreidt, hij trok „het zwaard dat met hem één van levenskracht was, en zeide, tandak- „kende: „Ziehier een man, een jong en aanzienlijk vorst, die een „„schild opneemt en wiens fraai opgemaakt hoofd niet door zijn „„mede-vorst van den overkant der rivier, even groot als het geëerde „„*Gowa*, vertreden mag worden, den man op wien onze Heere van „„*Lembangparang*¹⁾ zijn vertrouwen stelt; wanneer ik straks in het „„Boegineesche land kom en met veel gerucht een strijd met het „„schild aanbind, zal het dan onder de schilden niet zoo zijn, als het „„geluid van elkaar kruisende bliksemschichten en zullen de met

¹⁾ Schijnt een andere benaming van den vorst van *Gowa* te zijn.

„schilden elkaar verdervende krijgslieden er dan niet uitzien als
 „elkaar met de horens stootende buffels? zal mijn in welriekende
 „*rasamala*-olie gedrenkt hoofd van den romp gescheiden worden?
 „of zal ik het vermaarde land door het vuur doen verteren en ver-
 „woesten? want ik wil het oog niet op de parel van mijn slaapver-
 „trek richten indien ik niet een goede tijding, hoog als den hemel,
 „mee terug breng”.

„De negen kiesheeren van *Gowa*, de rechtsprekende hoofden, de
 „karaeng's welke aan *Gowa*, *Tallo'* en *Bontowala'* onderhoorig waren,
 „betuigden ook tandakkend allen hun trouw, zij wilden onder het
 „vaandel, gelijk op (met den vijand) strijden, allen verklaarden plech-
 „tig dat zij op het slagveld met den vijand de schilden wilden breken.
 „Er werd op de groote trommen geslagen, men liet de fluiten klinken,
 „daarop rukte men met de *tjinde*-vlag van *Gowa*, den witten tijger van
Tallo', uit . . .”

Een deel trekt samen met de Nederlandsche troepen langs den
 oever van de zoute waterplas, zij komen in *Bulu'kumpa*, waar strijd
 gevoerd wordt met de daar binnengevallen Boniërs. Deze worden ver-
 dreven en men vaart verder naar *Sandjai* (aan de Oostkust). Op weg
 daarheen aangekomen te *Kadjang* (op de Oostkust Zuidelijk van
Sandjai, toenmaals onder *Bone* ressorteerende) voert de bestuurder
 van *Bantaeng* strijd met den karaeng van *Kadjang*.

„Deze sprak tot de hoofden die hem ter zijde stonden en bij hem
 „behoorden: „Eén woord hebben wij gemeenschappelijk, wij sluiten
 „tesamen een verbond, wij zullen allen tesamen gaan, als het ware
 „één gemeenschappelijk leven hebbende, wij zullen tesamen naar
 „het geestenland oversteken, dit stellen wij met elkaar diep in ons
 „binnenste vast: wij volgen den karaeng van *Bantaeng* die zich met
 „een zuiver hart heeft onderworpen, niet na; wij keeren, een iegelijk
 „naar zijn eigen woning, terug, wij brengen allen die onze groot-
 „heid en heerlijkheid uitmaken (d.w.z. vrouwen en kinderen) bijeen
 „en wij maken ons gereed tot ontvangst van den aanval onzer
 „mede-van weggelopen-afkeerigen. Indien wij in den strijd met de
 „schilden de overhand behouden, en wij de vorstelijke levens van
 „allen die zich in het fort bevinden eerst naar het geestenland
 „hebben doen oversteken, dan zullen wij met de stalen punt (van
 „ons wapen) den karaeng van *Bantaeng* overwinnen, om eerst
 „daarna met ons aller grootheid en heerlijkheid naar het geesten-
 „land over te steken”.

Als de karaeng van *Kadjang* juist in zijn woning is aangekomen, snelt de karaeng van *Bantaeng* met getrokken kris erheen, deze stort boven aan de trap van het huis, de borst met een kris doorboord, ontzield neder ¹⁾).

De volgende krijgsverrichtingen worden uitvoerig beschreven, eerst worden *Sandjai* en *Bulo-bulo* getuchtigd, dan worden alle schepen van de expeditie mitsgaders de hulpstrijdkrachten van *Gowa*, *Tallo'*, de *Torateya*-landen, andere karaeng's om de Zuid van *Djumpang* en de troepen van den *Paněmbahan* van *Suměněp* samengetrokken bij *Udjung Patiro* en van hier gaat men naar *Badjowe*, de havenplaats van *Bone*, het hoofddoel van den tocht. De Generaal-Majoor deelt den *Paněmbahan* van *Suměněp* zijn plan mede den volgenden dag te landen, waarop deze tot een adjudant zegt: „Laat niemand „aan sirihblad met ingrediënten in *biru*-blad gewikkeld, zooals geliefden hun minnaars in het geheim uit hun huizen plegen toe te zenden, „denken, zullen zij van ééne naam blijven met het land van *Badjowe* „(hier sneuvelen) of zullen wij alle land aan den oever der zee in „de asch leggen?”

Een kapitein met een luitenant (ten rechte een majoor met een luitenant, *Van Rijnveld* o.c. p. 250) doen een verkenning te water; als de kapitein de Boniërs versterkingen ziet aanleggen, zegt hij: „Die „Boegineezen zijn vergeefs vermetel, een klein scherp, puntig schelpje „wil den kop stooten tegen uitgezochte buffels uit Europa; het is „alsof men staafijzer tot kogeltjes van steen ter grootte van druiven „zou wrijven ²⁾), alsof men kernhout neemt om stangkogels te vervangen”. — De kapitein rapporteert aan den generaal-majoor van meening te zijn geweest dat het land langs den oever uitgestrekt als een zee was, doch 't was slechts een karbouwenpoel. *Badjowe* was in één dag te nemen.

Badjowe wordt genomen, de bevolking slaat op de vlucht, ook *Bukaka* ³⁾ wordt verlaten, de vorstelijke personen nemen de wijk naar het gebergte van *Pasepě'*.

Drie dagen na de inname van *Badjowe* kwamen de Makassaarsche hulptroepen opdagen. Dachten zij den vijand, in hun eigen land

¹⁾ Het dapper gedrag van den getrouwen Karaeng van *Bantaeng* wordt uitvoerig behandeld bij *Van Rijnveld* o.c., p. 221 v.v. Hij stierf niet onmiddellijk doch na enkele dagen „diep betreurd door allen die hem hadden leeren kennen en hoogachten” (p. 228).

²⁾ De bedoeling zal wel zijn: kogeltjes zoo groot als steenen kogeltjes plegen te zijn.

³⁾ Hier was de vorstin gevestigd.

blijvende, te bestrijden? (vraagt de schrijver). Zij stichten branden en plunderen.

Aan- teekening De schrijver spaart de Inlandsche hulptroepen niet. Wat hij zegt komt overeen met de beschrijving van *Van Rijnveld*: „De ingescheepte hulptroepen van Celebes hadden zich daarentegen niet in „het gevecht vertoond, maar waren dadelijk bij de hand toen het „vuren had opgehouden, om te steelen en te plunderen, waarbij zij „zelfs het veroverde geschut niet verschoonden”¹). Alleen zegt deze „dadelijk” in plaats van „na 3 dagen”.

Uit den aard der zaak kan men zich, hoewel de schrijver uitvoerig is, een betere voorstelling der militaire operaties maken uit de deskundige beschrijving van *Van Rijnveld*.

Aan Nederlandsche zijde verkeerde men in het onzekere waarheen de koningin van *Bone* gevlucht was. Schrijver was het bekend²).

Na deze eigenaardige plichtsopvatting der hulptroepen te hebben blootgelegd gaat de schrijver als volgt voort:

„De vorst van *Gowa*, de held van *Tallo'*, de karaeng van *Bonto-wala'* kwamen *Badjowe* binnenrukken, de soldaten schaarden zich „te hunner eere in het gelid en presenteerden het geweer, zij kwamen „den generaal-majoor de hand drukken, men nam uit beleefdheid voor „dezen en den *Paněmbahan* van *Suměněp* de hoeden af. De Makas-saarsche vorsten werden uitgenoodigd op glinsterende stoelen plaats „te nemen, er werd brandewijn voor hen in glaasjes met voet geschonken, men dronk elkanders heil en goot de hartversterking in de keel.

„De generaal-majoor zeide tot den vorst van *Gowa*: „Ik dacht dat „het land *Bone* een wijde zee was, een oceaan zonder grenzen, „waarvan het einde niet te bereiken was, maar het is slechts een „kleine kraal, een uitgedroogde beek, zoo weinig diep is het. Ik „heb het slechts weinige dagen beoorloogd en de bewoners zijn „zonder om te zien aan den haal gegaan, het land waarin zij zijn „opgegroeid achterlatende. Ik heb alle plaatsen waar ik aan kwam, „plat gebrand, ik heb geheel *Bone* veroverd, ledig gemaakt, ver-slagen, alle grooten zijn naar het gebergte van *Pasepě'*, de „toevlucht van den vorst van *Bone*, gegaan”. De generaal-majoor

¹) o.c. p. 260.

²) *Van Kampen* o.c., III 629; *Van Rijnveld* o.c., p. 268, volgens dezen is zij ten slotte naar *Wadjo'* gegaan.

„sprak verder tot den vorst van *Gowa*: „’t Zou goed zijn een waar-
 „„schuwing aan de *arūng pitu* van *Bone* te zenden om hen aan het
 „„met admiraal Speelman gesloten tractaat te herinneren opdat zij
 „„tot het in *Djumpandang* herziene verdrag toetreden. Laten wij ook
 „„een waarschuwing aan den met het roode zonnescerm overdeken
 „„*datu* van *Luwu*’, (=) den *opu tungkě* van *Warě*’ zenden om hem
 „„eveneens aan (hetzelfde) te herinneren”.

Aantee- Indien Van Geen inderdaad zoo gesproken heeft „or words to
 kening „that effect”, heeft hij een geheel verkeerde voorstelling van de uit-
 werking der expeditie gehad. Het te *Badjowe* met veel omhaal aan-
 gerichte overwinningsfeest ¹⁾ geeft te denken! In werkelijkheid was
 er niets bereikt.

De waarschuwing, in den vorm eener proclamatie, werd inderdaad
 aan de *arūng pitu* van *Bone* gezonden ²⁾, omtrent die aan *Luwu*’
 zeggen de Europeesche bronnen niets, de Schrijver geeft beneden een
 nauwkeurig relaas hoe het daarmee gegaan is.

De *Bone*’sche proclamatie werd, naar Schrijver mededeelt, over-
 gebracht door den Karaeng van *Tiro*. Hij werd niet toegelaten en
 moest buiten de benteng blijven staan. De brief werd hem afgenomen
 en hij kon gaan, zonder antwoord.

„Den volgenden morgen liet men de troepen uitrukken, de gene-
 „raal-majoor, de groot-commissaris, de *Paněmbahan* van *Suměněp*,
 „de vorst en de rijksbestierder van *Gowa* trokken mede tesamen op
 „en gingen den wal (der residentie) binnen. *Bukaka* werd verbrand;
 „*Bone* werd in de asch gelegd, waarna men naar *Badjowe* terugkeerde”.

Aantee- De verwoesting der hoofdplaats had 30 Maart plaats ³⁾ terwijl
 kening de aan de vorstin en rijks grooten gerichte proclamatie eveneens
 30 Maart gedagteekend is en 31 Maart werd verzonden ⁴⁾. De auteur
 plaatst dus ten onrechte de eerste gebeurtenis na de tweede.

„Den *sullewatang* van *Maru*’ I *Opu Daeng Mamangung* (d.i. de
 „dichter zelf) werd bevolen naar *Luwu*’ te zeilen met een brief in

¹⁾ *Van Rijneveld* o.c., p. 272 v.v.

²⁾ De proclamatie is in haar geheel afgedrukt bij *Van Rijneveld* o.c., p. 269
 v.v., zij is gericht aan „Koningin, Rijks grooten en Volkeren van *Boni*”.

³⁾ *Van Rijneveld* o.c., p. 213.

⁴⁾ idem o.c., p. 270.

„geelzijden foudraal aan den *Padjung* van *Luwu'* gericht, inhoudende „een herinnering aan het Bongaaisch tractaat. Na zeven etmalen „varens kwam hij aan in *Larompong*, landde daar met zijn schip en „werd door den *Opu Arüng* van *Larompong* begroet en ten zijnent „genoodigd. Deze vroeg hem, zeggende: „Wat is uw voornemen dat „„gij herwaarts, naar *Larompong*, komt varen?” — De *sullewatang* „van *Maru'* antwoordde: „Ik ben door den generaal-majoor en den „„groot-commissaris gezonden om een zendbrief, een herinnering „„aan den door een zonneschermschaduwde te brengen”. — De „*arüng* van *Larompong* zeide: „Laat een bode van *Larompong* met „„u gaan. Als gij de rivier van *Buwa* bereikt hebt, keer daar dan „„even aan, werp aan de monding der rivier het anker uit en wacht „„daar aan den wal op een bode van den vorst, die u zal komen uit- „„noodigen verder te zeilen en op de landingsplaats *Palopo'* aan wal „„te gaan”.

De bode gaat weer scheep, hijscht de zeilen en vaart met den bode van den *arüng* van *Larompong* in twee etmalen naar *Buwa*, waar in de uitmonding van het riviertje van *Buwa* geankerd wordt. De bode van *Larompong* gaat in *Palopo'* kennis geven.

Een gezelschap bestaande uit een zoon van den vorst, den *arüng* van *Bërru-bërru*, *sabënnara'* (havenmeester van *Luwu'*¹⁾ als gemachtigde van den door een zonneschermschaduwden vorst, vergezeld van het hoofd der kampong *Wadjo'* en twee kleinzonen van den vorst, kwam den bode van den generaal-majoor begroeten. Er werd hem een huis in de kampong *Padjalae* aangewezen. Na vier dagen in *Luwu'* geweest te zijn, werd de brief afgehaald en ten paleize gebracht. Na tien dagen in *Luwu'* te zijn geweest nam de *sullewatang* van *Maru'* zijn afscheid en keerde naar *Udjumpondang* terug.

In *Bone* troffen de troepen in de hoofdplaats *Mampu* waarheen men zich met schepen begeven had²⁾ Karaeng *Patukangang* aan mitsgaders hare dienaressen. Zij was in *Bone* gehuwd (of gehuwd geweest), de vorst van *Gowa* herkende haar, en nam haar met toestemming van Van Geen mee aanboord. Alles gaat nu scheep met het plan naar de Westkust, naar *Suppa* te varen en daar den oorlog tot een goed einde te brengen. Doch eerst zal men *Udjumpondang* aandoen. Hier worden de leden der expeditie feestelijk binnengehaald.

¹⁾ Kunnen ook 2 personen zijn.

²⁾ Deze „hoofdplaats” is dus een andere dan de reeds verwoeste residentie.

„Ook komt hier terug de *sullewatang* die naar *Palopo'* tot den „*Padjung* van *Luwu'* gezonden was. Hij werd na eenigen tijd gevolgd „door een bode van den vorst van *Luwu'*, *Arüng Larompong* was die „bode, hij bracht een antwoord op den brief van den generaal-majoor, „de *Padjung* zeide hierin: „Het Nederlandsch gouvernement doet „„allen onder den hemel beneden den wind tot hetzelfde opzien, hen „„het gesloten contract in herinnering brengende, zouden dan wij „„wier land klein is in de war zijn?”

Aantee- Het is duidelijk dat de vorst een vaag, ontwijkend antwoord gaf.
kening Niettemin schijnt men er genoeg mee genomen te hebben. *Luwu'* bleef nadien feitelijk onafhankelijk.

Vervolgens wordt de expeditie naar *Suppa* beschreven. Ter reede vraagt de generaal-majoor het oordeel van den heer Kommissaris of de hoofdstad *Suppa* als de zoom van een weefsel moet worden afgesneden dan wel nog een waarschuwing gezonden moet worden. De kommissaris vindt het beter den *gëllarëng* (titel van een hoofd) van *Bonto ma'naï* met een boodschap te zenden als laatste waarschuwing. De vorst van *Suppa* bindt in: „Ik sta nu alleen”, zegt hij, „want *Bone* „is gevallen, en *Suppa* is maar klein, doch ik schaamde mij het ver- „bond met *Bone* te verlaten”; hij onderwerpt zich.

„Zoo gaat het altoos met helden, met alle vorsten, zijn zij het on- „eens, twisten zij, dan doorploegen zij elkanders borstweringen, dan „breken zij elkanders schilden op het slagveld, doch verzoenen zij „zich en spreken weder goede woorden tot elkaar, dan trekken de „vermaarde helden zich, met hun krijgers, de met schilden ver- „nielenden, terug om tot kalmte te komen en verzoenen zich de roemruchte heeren”.

De vorst moet zijn zoon in het gevolg van den generaal-majoor naar den Gouverneur zenden als teeken van verzoening. De expeditie keert naar *Udjumpandang* terug. De generaal-majoor en de kommissaris begeven zich naar het huis van den gouverneur. Hier wordt een glas wijn op den goeden uitslag gedronken. *Tobias* laat op het plein *Karebosi* te Makassar volksspelen aanrichten. Alle officieren: kapiteins, luitenants, majoors, oversten, kolonels, generaals, renden te paard het veld op, schoten hun pistolen af, trokken de sabels, sloegen nagmaakte koppen af, er werd een vuurwerk afgestoken en den ganschen nacht gegeten en gedronken.

Het gedicht eindigt met de beschrijving van het vertrek der expeditionnaire macht van Makasar naar Batavia. Allen, ook de *Panëmbahan* van *Sumñěp*, keeren in welstand op hun standplaatsen terug.

Javaansche geschiedschrijvers beelden de geschiedenis in tafereelen gelijk de wajang, de overgangen worden niet gegeven. Javaansche geschiedschrijving is mystiek en zinrijk, de Javaan zoekt de waarheid achter de waarheid, hoe zich de gebeurtenissen precies hebben toegedragen is een omstandigheid die minder tot hem spreekt, zij worden pas belangrijk als symbool of manifestatie van de waarheid die er achter ligt. De strekking van alle litteratuur, ook van geschiedenis, is didactisch; zelfs in kronieken kan iets gelegd worden. Chronologie wordt niet verzuimd maar evenmin getoetst. Van Westersch standpunt gezien heeft dus de Javaansche geschiedschrijving een zeer beperkte waarde. Het Soendaasch sluit zich op eenigen afstand bij het Javaansch aan.

Het Maleisch geeft nog minder houvast. De Maleische gedachte neemt geen vlucht. Zij vermeit zich in het opdisschen van verhaaltjes en blijft daarbij laag bij den grond. Zin voor chronologie is haar vreemd, alles buitelt door elkaar, de historische aders of ribben die door hun verhalen heen loopen, kunnen het geheel niet bijeen houden.

Van andere Indonesische litteraturen die zich op de historie geworpen hebben, geldt in het algemeen hetzelfde, met één uitzondering: De Boegineezen en de Makassaren onderscheiden zich door een afwijkende opvatting. Hun interesseert het feit op zichzelf en zij schrijven dat getrouwelijk neder. In één opzicht slachten zij andere Indonesische volken, zij kunnen geschiedenis schrijven zonder een datum. Niet altijd, in hun kronieken en dagboeken wordt vaak dag voor dag in Christelijke of Mohammedaansche tijdrekening (niet altijd nauwkeurig) aangeteekend. Maar in de legendarisch beginnende landsgeschiedenissen ontbreken data. Niettemin zijn zij voor de latere eeuwen betrouwbaar. Naar mij door bestuursambtenaren is medegedeeld, waren zij een wegwijzer in het labyrint van te ontwarren grondkwesties en aanspraken op ambten toen in de eerste decennien dezer eeuw het Nederlandsch gezag, effectief geworden, talloze kwesties op te lossen kreeg.

Ook in het epos, de *tolo*, ontbreekt alle dateering. Men kan de *tolo* van onzen auteur van begin tot einde doorlezen zonder één datum te vinden. In andere *tolo*'s is het niet anders. Niettemin is de chronologische volgorde der gebeurtenissen bewaard, door vergelijking met

de beschikbare Nederlandsche bronnen is dat vast te stellen. 't Is zelfs mogelijk deze laatsten met enkele trekjes uit de *tolo* aan te vullen. Zij worden — afgezien van dichterlijke uitweidingen — kort en bondig en objectief medegedeeld. Zijn gevoel voor staatsie maakt dat de schrijver zijn sober verhaal lardeert met beschrijvingen van ontvangsten e.d. die aan het beloop der geschiedenis af- noch toedoen. Hij onthoudt zich van samenvattingen, dat geldt ook voor andere *tolo*'s. Niettemin kwam mij de aan Makassaren en Boegineezen in het bizonder eigen geesteshouding zooals zij zich bij het schrijven van geschiedenis openbaart, van voldoende belang voor om in deze proeve een Boeginees te laten spreken.

Leiden, Augustus 1944.